

Suomalaista tietokirjallisuutta esittelevä TIE-TOKIRJA.FI -tapahtuma jalkautuu vuonna 2008 maakuntiin. Kevään aikana tapahtuma on mukana helmikuussa Tampereella järjestettävillä Henki ja elämä -kirjafestivaaleilla, huhtikuussa Jyväskylän kirjamesuilla ja toukokuussa Yöttömän yön kirjamesuilla Oulussa. Ensimmäinen TIETOKIRJA.FI järjestettiin Helsingissä alkusyksystä 2007. Kaksipäiväisessä tilaisuudessa Tieteiden talossa oli mukana yli sata esiintyjää tietokirjallisuuden eri aloilta (ks. *Tieteessä tapahtuu* 7/2007). Lisätietoja osoitteessa www.tietokirja.fi.

HYLÄTTY 1930-LUVUN VÄITÖSKIRJA

Helsingin yliopiston rehtori **Ilkka Niiniluodon** asettama asiantuntijaryhmä selvittää huhtikuun loppuun mennessä, loukattiinko **Israel-Jakob Schurin** väitöskirjan hylkäämisen yhteydessä vuonna 1937 hyvää tieteellistä käytäntöä. Ryhmän asettamisen taustalla on julkinen keskustelu, joka syntyi filosofian tohtori **Simo Muirin** *Historiallisessa Aikakauskirjassa* (4/2007) julkaistusta artikkelista.

Schurin väitöskirja käsitteli ympärileikkauksen olemusta ja vaikuttimia. Muir kuvaa artikkelissaan laajasti sekä väitöstilaisuutta että sen jälkeisiä tapahtumia ja osoittaa, miten opiskelijan oikeusturvaa rikottiin. Ihmetystä herättää jo se, ”miten oli mahdollista, että tiedemaailmaan jo etabloituneen ja arvostusta nauttivan tutkijan väitöskirja hylätään, vaikka se oli läpäissyt esitarkastuksen ja virallinen vastaväittäjä ehdotti sen hyväksymistä.” Muir näkee Schuria vastaan esitettyjen syytösten taustalla selviä antisemitistisiä motiiveja. Schurur joutui myös eri oppialojen ja tutkimussuuntausten kiistojen uhriksi. Taustalla vaikuttivat ”Helsingin yliopiston kielikiista ja professoreiden poleemisiet suhteet”.

JATKUU SIVULLA 40

PIKKU JÄTTILÄISEN HARTIOILTA

■ Tapio Markkanen

Opin lukemaan *Pikku Jättiläisen* kanssa. Sitä ennen muiden piti lukea sitä minulle, varsinkin lukua ”Tähtitiede”, jonka oli kirjoittanut Eyvind Sucksdorff. Muita suosikkiaiheitani olivat geologia ja siinä erityisen kiehtovia kertomukset maanjärityksistä, tulivuorista, jalokivistä ja mannerten liikkumisesta. Oma Pikku Jättiläiseni on kolmastoista painos vuodelta 1946, ja siinä kerrotaan lyhyesti Alfred Wegenerin jo vuonna 1912 esittämästä hypoteesista mannerten liikkumisesta. Vuosikymmentä myöhemmin kansainvälisen geofysiikan vuoden 1957 tulokset antoivat sille vahvistuksen. Myös Pikku Jättiläisen maantiedettä koskeva luku maanosia, niiden kansoja ja luontoa esittelevine koko sivun kuvineen kiihotti mielikuvitustani aina uudelleen.

Olin vanhempieni ainoa lapsi, ja kotona huolehdiittiin, että minulla oli aina lukemista. Myös omat toivomukseni otettiin huomioon. Keuhkotauti oli korjannut julmaa satoaan edellisissä sukupolvissa, ja niinpä sain tartuntapelon takia ryhtyä käymään kirjastossa oikeastaan vasta koulunkäynnin aloitettuani vuonna 1949. Kotona oli tarjolla vanhempaakin tietokirjallisuutta. Äitini oli menettänyt varhain vanhempansa, ja hän oli varttunut kahden tätinsä kasvattina. He olivat kansakoulunopettajia, jotka eläkkeelle siirtyttyään asuivat luonamme. He toivat mukanaan kirjastonsa, josta löysin monta aarrettani. Yksi niistä oli Z. Topeliuksen *Luonnonkirja*, 15. painos vuodelta 1920. Siinä luonto esiteltiin klassisessa järjestyksessä: ihminen, eläinkunta, kasvinkunta, kivikunta, lopussa suuri, avara maailma. Kirjassa käytettiin pedagogisista syistä antikvaa, kursiivia ja fraktuuraa. Kun aikanaan oppikoulun saksan opinnoissa tuli fraktuura vastaan, ei sen lukeminen tuottanut vaikeuksia. Luonnonkirja kertoi myös luonnonrikkauksista ja niiden hyödyntämisestä. F. M. Franzénin runo ”Orijärven vuorikaivos” riemuitsee kotimaisen elinkeinoelämän ja vientiteollisuuden kehityksestä. Luon-

non ja perittyjen arvojen ohella kirja opetti kunnioittamaan myös hyvää hallitusta, kuten runo ”Timantti”. Se kertoo köyhästä Amrusta, joka on löytänyt suuren timantin. Tietämättä sen arvoa hän antaa sen rinkelinauhasta kauppiaalle, joka puolestaan myy sen kuninkaan kruunun koristeeksi. Kun jalokiven vaiheet selviävät oikeamieliselle kuninkaalle, hän sanoo kauppiaalle: ”Sä rahat anna Amrullen, saat rinkelisi jällehen.”

Suuri kirjailija voi myös olla suurpiirteinen. Topelius kertoo Luonnonkirjassa: ”...jos sovitat useita kuperia linssejä kohtalaisen pitkään putkeen, niin saat siitä kiikarin eli kaukoputken...”. Hän ei varmaan koskaan yrittänyt kiikaria rakentaa. Aivan toista maata oli Ilmari Jäämaan *Nuorten kokeilijain ja keksijäin kirja*. Kädestä pitäen se neuvoi rakentamaan laitteita, jotka myös toimivat. Sellaista nuoret tarvitsevat tänäänkin. Tiedon karttuessa ja itsekin kirjoittellessa olen joutunut pohtimaan myös kerronnan kiehtovuuden ja tosiasioiden suhdetta. Innostuksellaan on moni tietokirja syyttänyt minut nuorena. Vuosien kuluttua teoksen tietosisältö onkin paljastunut heppoiseksi – eikä vain toisarvoisilta yksityiskohdiltaan – mutta kirjoittajan kertojantaito on vakuuttanut edelleen. Onko tietokirja silloin hyvä vai huono?

Vanhoiden tätien kirjastossa oli myös vuosina 1925–28 ilmestyneen lehden *Valo – tiedettä kaikille* sidotut vuosikerrat. Luin kaikki artikkelit, kertomukset pyramideista, näkemisen psykologiasta ja muistista, planetaarioksi kutsutusta teatterista ja entisaikojen julmista rangaistustavoista moneenkin kertaan. Mielikuvituksessani tein löytöretkiä oppaanani *Maapallo – Maantieteellinen tietokirja, kuvia ja katsauksia*, osat 1–10 (1923–30). Siinä oli suuria, kokosivun kuvia, myös Amatsonian sademetsistä (osa 3: *Etelä-Ameriikka ja Iso valtameri*). Kuvateksti kertoi, että maisema oli säilynyt lähes muuttumattomana vuosisadan, joka oli kulunut suuren luonnon-

tutkijan Charles Darwinin käynnistä. Miten lie ne seuranneen vuosisadan laita?

Kun aloin käydä Helsingin kaupunginkirjaston lasten lukusalissa Rikhardinkadulla, lähes joka kerran luin jaksoja Newcomb-Engelmanin paksusta *Tähtimaailmasta*. Tarkkaavainen kirjastonhoitaja pani merkille kiinnostukseni ja vei minut ystävällisesti aikuisten lukusaliin, jossa oli tarjolla Tähtimaailman suomentajan V. A. Heiskasen monumentaalinen *Tähtitiede I–II*. Siitä lähtien olen kunnioittanut kirjastoja ja kirjastonhoitajia.

Heiskasen teos ilmestyi vuosina 1948–50, mutta myytiin pian loppuun. Metsästin sitä vuosia kirja-antikvariaateista. Vihdoin vuonna 1958 Uudenmaankadun pasaasin kirjakauppias tervehti riemuissaan taas kerran: ”Nyt minulla on vihdoin Heiskanen herralle.” Ruotsalaisen Åke Wallenquistin *Aikamme tähtitiede ja sen maailmankuva* ilmestyi vuonna 1954 Pentti Kalajan suomentamana. Kalajalla on suuri ansio tähtitieteen kiinnostuksen herättäjänä Suomessa ennen muuta asiallisten ja kiehtovien radioesitelmien pitäjänä. Sellaisena hän oli assyriologi Armas Salosen ja fyysikko Reino Tuokon veroinen.

Wallenquistin kirja näytti aivan uudenlaisen tähtitieteen, astrofysiikan, joka tutkii tähtiä sekä tähtijärjestelmien rakennetta ja kehitystä. Vuotta aikaisemmin tuli markkinoille Georg Gamowin *Maailmankaikeuden synty*, josta luin ensi kerran suuresta alkuräjähdyksestä ja alkuaineiden synnystä. Varmaan näillä teoksilla oli suuri osuutensa, että minusta tuli tähtitieteilijä.

Kirjoittaja on professori sekä Helsingin ja Joensuun yliopistojen tähtitieteen dosentti.

Seuraavassa Tieteessä tapahtuu -lehdessä elämänsä tietokirjoista kertoo Heurekaan ohjelmapäällikkö, filosofian tohtori Paula Havaste.